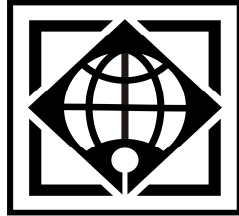

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی

IMAM KHOMEINI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

دانشکده‌ی علوم و تحقیقات اسلامی

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان‌نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد در رشته‌ی نهج البلاغه

گرایش اخلاق و تربیت فردی و اجتماعی

عنوان:

سیره‌ی امام علی (علیه السلام) در مقابله با جنگ روانی و تبلیغاتی

استاد راهنما:

دکتر ایرج گلجانی

استاد مشاور:

دکتر فرهاد درویشی

دانشجو:

شکوفه عبدی

دی ۱۳۸۹

چکیده

پژوهش حاضر، به تبیین راهکارهای امام علی علیه السلام در مقابله با جنگ روانی و تبلیغاتی مخالفان سیاسی خود، که با انگیزه‌ی بی‌ثمر کردن کوشش‌های اصلاحی ایشان بوده، پرداخته است. بنابراین هدف نگارنده، ارائه‌ی این راهکارها، جهت ارتقای سطح آگاهی و دانش عمومی، شفاف سازی در جامعه و اطلاع رسانی است؛ تا بتوان با شگردهای دشمن در جنگ روانی آشنا شد و با اصولی روشمند در برابر چنین تهاجماتی ایستاد. تضعیف روحیه، تطمیع، تمسخر، تشجیع، تحریک، تخدیر، ترور شخصیت، شایعه پراکنی و غیره از جمله شیوه‌هایی بود که دشمنان برای متقاعد کردن مردم، خصوصاً خواص و نخبگان، به منظور براندازی حکومت امام علی علیه السلام، به آن تمسک می‌جستند. در مقابل، امام علی علیه السلام، از شیوه‌هایی همچون تمسک به ایمان و قدرت عقیده، صبر، مدارا، شدت و قاطعیت، رجز خوانی، شعار، استفاده از سمبل‌ها، آگاهی و بصیرت، عوامل استخباری و جاسوسی، اخلاص در عمل، خطبه و سخنرانی و غیره استفاده کرد. این نکته لازم به یاد آوری است که شیوه‌های مقابله با جنگ روانی، منحصر به مواردی که در پژوهش به آن اشاره شده، نمی‌باشد، می‌توان با توجه به شرایط روز، روش خلاقانه‌تری را ارائه داد و طرح مباحث جنگ روانی در بستر آموزه‌های دینی و بحث از نسبت میان آن‌ها، ضرورتی است که دغدغه‌ی خاطر جامعه‌ی اسلامی ما می‌باشد. امید است اندیشمندان و فرهیختگان با بذل عنایت و ارائه‌ی آرا و نظرات خود، به شکوفایی و بالندگی این بحث بیفزایند.

کلید واژه‌ها:

جنگ، جنگ روانی، تبلیغات، امام علی علیه السلام، نهج البلاغه.

تقدیم

جزای این اثر، بدرقه می راه کسی باد که با حلم کران گنش، بارهای سنگین جهالت و غفلت و عجبی مارا به دوش کشید، مارا همراه با بینات و بصیرت تا دروازه های مدینه الرسول صلی الله علیه وآله وسلم راه برد و با علی علیه السلام، دروازه آن شهر، آشنا نمود و عشق او را در قلبمان

شعله و رساخت؛

تقدیم به صاحب الزمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف)

تقدیر و تشکر:

ستایش، سزوار خداوندی است که کس نتواند از فرمان قهناش سرپیچد و مانعی نیست که وی را از اعطای عطایا، باز دارد و صنعت بیج صمغتری به پای صنعت او نرسد. بخشیده بی دریغ است. اوست که بدایح خلقت را به سرشت و صنایع کوناگون وجود را با حکمت خویش استوار ساخت. علم اندک مانیز از عنایت بی دریغ اوست که آن را در طبق اخلاص گذاشته و برای رونق سفره دل خویش، لطف و کرم او را کدانی می کنیم.

بابره از این حدیث شریف؛ «من لم یسکر المخلوق لم یسکر الخالق»، بر خود لازم می دانم از جناب آقای دکتر کلبجانی به عنوان استاد راهنما که با سه صدر و وقت نظرشان، باعث هر چه پر بار شدن این پایان نامه شدم و همچنین از جناب آقای دکتر دوشی که مشاوره می این رساله را پذیرفتند و وقت ارزشمند خویش را به بنده اختصاص دادند، نهایت تشکر و قدردانی را داشته باشم.

و نیز از استادان گرامی که زحمت داوری این رساله را بر عهده گرفتند، و با تذکرات دقیق و دلسوزانه خودشان در تکمیل و بهبود آن تاثیر بسزایی داشتند، نهایت امتنان را دارم.

همچنین با تقدیر و درود فراوان خدمت پدر و مادر بسیار عزیز، دلسوز و فداکارم که پیوسته، جرعه نوش جام تعلیم و تربیت، فضیلت و انسانیت آن ها بوده ام و بهواره چراغ وجودشان، روشنگر راه من در سختی ها و مشکلات بوده است.

و با تشکر خالصانه، خدمت همه کسانی که به نوعی مراد به انجام رساندن این مهم یاری نموده اند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....

فصل اول: کلیات

۶	بخش اول: مفهوم شناسی جنگ.....
۷	الف) جنگ در لغت.....
۱۰	ب) جنگ در اصطلاح.....
۱۲	ج) مفهوم جهاد.....
۱۴	د) اهمیت جهاد در اسلام.....
۱۷	و) انواع جنگ:.....
۱۷	۱. جنگ نظامی
۱۹	۲. جنگ سیاسی.....
۲۱	۳. جنگ اقتصادی.....
۲۲	۴. جنگ فرهنگی.....
۲۶	۵. جنگ اعتقادی.....
۲۷	۶. جنگ اطلاعاتی.....
۲۹	۷. جنگ روانی.....

بخش دوم: مفهوم شناسی جنگ روانی

۳۰	مقدمه.....
۳۱	الف) تعریف جنگ روانی.....
۳۵	ب) تاریخچه جنگ روانی.....
۳۶	ج) جنگ روانی در زمان ظهور اسلام.....

بخش سوم: مفهوم شناسی تبلیغات

۴۰	مقدمه.....
۴۱	الف) تعریف تبلیغات در لغت

- ب) تعریف تبلیغات در اصطلاح ۴۳
- ج) تبلیغات در اسلام ۴۵
- د) انواع تبلیغات ۴۶
۱. تبلیغات سفید ۴۶
۲. تبلیغات سیاه ۴۷
۳. تبلیغات خاکستری ۴۸
- نتیجه گیری ۴۹

فصل دوم: جنگ روانی، اهداف و انواع آن

- بخش اول: اهداف جنگ روانی ۵۱
- مقدمه ۵۲
- الف) اهداف سیاسی ۵۴
- ب) اهداف نظامی ۵۵
- ج) اهداف سیاسی - نظامی ۵۷
- نتیجه گیری ۶۰
- بخش دوم: انواع جنگ روانی ۶۱
- مقدمه ۶۲
۱. انواع جنگ روانی بر اساس ماهیت و گستردگی فعالیت‌های روانی ۶۲
۲. انواع جنگ روانی از نظر زمان اجرا ۶۳
۳. انواع جنگ روانی از نظر نحوه اجرا ۶۴
۴. انواع جنگ روانی بر اساس دایره فعالیت‌ها، محدوده‌ی تحت پوشش و نوع اهداف ۶۴
- نتیجه گیری ۷۳

فصل سوم: شیوه‌ها و تاکتیک‌های دشمنان در جنگ روانی دوران حکومت امام علی علیه السلام

- مقدمه ۷۵
- الف) فریب ۷۶
- ب) تخدیر ۷۷

- ج) تشجیع..... ۷۹
- د) تطمیع..... ۸۱
- ه) ایجاد رعب و وحشت..... ۸۳
- و) افترا و تهمت..... ۸۴
- ز) سانسور خبری..... ۸۷
- ح) شیوهی تحقیر..... ۹۰
- ط) شیوهی محاصره‌ی اقتصادی..... ۹۲
- ی) بزرگ‌نمایی..... ۹۳
- ک) ترور شخصیت..... ۹۵
- ل) فرصت طلبی از فتنه..... ۹۷
- م) جلوگیری از تثبیت منصوبان امام علی علیه السلام..... ۹۸
- ن) تبلیغات ابزار اصلی جنگ روانی..... ۱۰۰
- س) شایعه..... ۱۰۲
- نتیجه‌گیری..... ۱۰۵

فصل چهارم: شیوه‌ها و راهکارهای امام علی علیه السلام در مقابله با جنگ روانی

- مقدمه..... ۱۰۷
- بخش اول : عملیات ضد جنگ روانی امام علی علیه السلام در برابر دشمنان..... ۱۱۲
- مقدمه..... ۱۱۳
- الف) تشجیع و تحریک..... ۱۱۳
- ب) ارباب و ارباب..... ۱۱۷
- ج) افشاگری..... ۱۲۳
- د) استفاده از مکر و حيله در برابر مکر دشمنان..... ۱۲۶
- ه) قدرت‌نمایی و تظاهر به قوی بودن..... ۱۲۸
- بخش دوم: شیوه‌های دفاعی امام علی علیه السلام در مقابله با جنگ روانی..... ۱۳۱

مقدمه.....	۱۳۲
الف) تمسک به ایمان و قدرت عقیده.....	۱۳۳
ب) صبر.....	۱۳۷
ج) مدارا.....	۱۳۹
د) ابراز شدت و قاطعیت.....	۱۴۲
ه) رجز خوانی.....	۱۴۵
و) شعار.....	۱۴۷
ز) آگاهی و بصیرت.....	۱۴۹
ح) استفاده از سمبل‌ها.....	۱۵۱
ط) عوامل استخباری و جاسوسی.....	۱۵۳
ی) خطبه و سخنرانی.....	۱۵۶
ک) اخلاص در عمل.....	۱۶۰
ل) نادیده انگاشتن تعصبات قومی و ملی.....	۱۶۲
نتیجه گیری.....	۱۶۴
منابع و مأخذ.....	۱۶۷

مقدمه (طرح پژوهش)

مقدمه

از آن زمان که جنگ، به عنوان یک پدیده مورد مطالعه قرار گرفت، جنگ روانی نیز به عنوان ابزاری در خدمت جنگ بوده و بدان توجه شده است. به نظر نگارنده، جنگ روانی مفهوم جدیدی نیست و مطالعه‌ی پیشینه‌ی تاریخی جنگ، بیانگر آن است که جنگ روانی همزاد با آن است؛ و کم‌تر جنگی است که در آن از جنگ روانی استفاده نشده باشد. اما نکته‌ی قابل تأمل این‌که مفهوم مزبور مانند سایر مفاهیم، در بستر تاریخی و همراه با تحوّل مقتضیات زمان و مکان، متحول بوده و سیر تطوری خود را تا به امروز پیموده است. به طوری‌که در عصر حاضر تکنولوژی به خدمت آن در آمده و بر پیچیدگی آن افزوده است. در حالی‌که در گذشته ابزار جنگ روانی همچون ادوات جنگی ابتدایی و ساده بوده است.

در اهمیت جایگاه جنگ روانی در اسلام، به نظر می‌رسد چندان نیازی به توضیح نباشد. امروز لازم است در طرح هر استراتژی، در راستای حفظ استقلال، و تمامیت ارضی، جایگاه جنگ روانی مشخص شود. با توجه به این‌که از یک سو جنگ روانی، روحیه‌ی طرف مقابل را مورد هدف قرار می‌دهد و این‌که پیروزی در جنگ، در واقع علیه اراده‌ای بر اراده‌ی دیگر است؛ و از سوی دیگر، مکتب اسلام اهمیت خاصی برای روح و روان انسان و جامعه قائل است؛ این بحث از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. در واقع انتخاب این موضوع جهت بررسی پیامد آن، بیداری افکار مسلمانان را از طرفی و مواجهه نظامی، فرهنگی غرب را از طرف دیگر در پی داشته است، ضرورت ترسیم یک استراتژی جامع که جنگ روانی نیز بخشی از آن است، جایگاه ویژه‌ای را می‌طلبد.

در قرآن کریم، آیات زیادی وجود دارد که بیش‌تر آن‌ها مربوط به جنگ‌های صدر اسلام، در عصر پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله می‌باشد. بخشی از این آیات، در مقام پاسخ‌گویی به جنگ روانی دشمن و خنثی کردن توطئه‌های آنان می‌باشد و بخش دیگری از آیات، که جنبه تعرضی دارند، می‌خواهند روحیه‌ی طرف مقابل را تحت تاثیر قرار داده، او را به تسلیم وا دارند و بخشی دیگر از آیات نیز

زمانی که مسلمانان احساس ضعف و شکست می‌کنند، درصدد تقویت روحیه‌ی آنان است. با مطالعه‌ی سنت نیز می‌توان روایات متعددی را در این زمینه ذکر کرد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله با نگرشی همه جانبه که در جنگ‌ها به کار گرفته بود، دگرگونی بزرگی در آیین نبردهای جدید به وجود آورد. وی جنگ را به تمام جبهه‌ها کشاند و از هر سلاحی که در اختیارش بود، بهره گرفت و همان‌طور که نبرد همه جانبه در تمام جبهه‌ها جریان داشت، «جنگ روانی» نیز با شدت مورد استفاده قرار می‌گرفت. جنگ‌های مسلحانه، نتیجه‌ی عوامل نظامی، اقتصادی و روانی بوده است و به همین دلیل، به «نبرد همه جانبه» تعبیر می‌شود.

امام علی علیه السلام که در همه‌ی امور، براساس دستور قرآن و طبق سنت رسول اکرم صلی الله علیه وآله، عمل می‌نمود، در این مورد نیز از پیامبر صلی الله علیه وآله پیروی کرده است.

با بررسی سیره‌ی امام علی علیه السلام، در جنگ‌هایی که در دوران خلافت ایشان به وقوع پیوست و تکنیک‌هایی که در آن جنگ‌ها به کار گرفته‌اند، تأسی از پیامبر صلی الله علیه وآله، به طور کامل روشن و آشکار می‌گردد.

همان‌طور که جنگ روانی از ابتدای ظهور اسلام وجود داشته، به تبع دوران خلافت امام علی علیه السلام نیز از این قاعده مستثنی نبوده است و چهره‌های سیاسی برای تحقق اهداف خود از هیچ کاری فروگذار نبودند و از هر وسیله‌ای برای تغییر رفتار طرفداران امام علی علیه السلام، به ویژه رخنه در احساسات و عواطف مسلمانان، بهره می‌جستند.

برای نمونه معاویه، برای رسیدن به حکومت، سیاست تخریبی و تثبیتی را که هر دو یک هدف را دنبال می‌کرد به کار برد و برای تخریب شخصیت امام علی علیه السلام و تثبیت حاکمیت خود دست به جنگ روانی و تبلیغاتی علیه امام علی علیه السلام زد.

هم‌چنین عَلم کردن پیراهن عثمان توسط مخالفین حکومت، نقش مهمی در ایجاد تفرقه بین مسلمین داشت و نیرنگ قرآن بر سر نیزه کردن عمروعاص و شکست دادن سپاه در حال پیروزی امام علی علیه السلام، با این خدعه، نمونه‌های برجسته‌ای از جنگ‌های روانی است که به اقتضای فرصت و نبوغ طراحان آن، به منصفه ظهور رسیده‌اند.

بررسی استراتژی جامع در اسلام، اگرچه همواره مورد علاقه‌ی نگارنده بوده است، اما بررسی همه جانبه‌ی آن، با توجه به گستردگی بحث، در این پژوهش ممکن نیست. لذا تنها به بررسی جنگ روانی در سیره‌ی امام علی علیه السلام می‌پردازیم.

سؤالات پژوهش:

سؤال اصلی این پژوهش این است که شیوه‌ها و تکنیک‌های کاربردی امام علی علیه السلام، در مقابله با جنگ روانی و تبلیغاتی چیست؟

برای پاسخ‌گویی به این سؤال، سؤالات فرعی دیگری مطرح می‌شود.

۱. جنگ روانی و تبلیغات چیست و چه ماهیتی دارد؟

۲. انواع جنگ روانی و عوامل مؤثر در آن چیست؟

۳. اهداف جنگ روانی کدامند؟

فرضیه‌ی اصلی تحقیق:

یکی از روش‌های به زانو در آوردن و تسلط بر دشمن جنگ روانی است که کارآیی و تأثیر آن به مراتب از جنگ‌های نظامی و فیزیکی بالاتر است. امام علی علیه السلام، در دوران خلافت خود، هدف شدیدترین حمله‌های روانی و تبلیغاتی مخالفان سیاسی قرار گرفتند. آن حضرت نیز با حفظ اصول اخلاقی و انسانی و اسلامی، بهترین تاکتیک‌های جنگ روانی را در دو بعد تقویت روحیه‌ی رزمندگان اسلام و تضعیف روحیه‌ی دشمنان به کار گرفتند. شیوه‌هایی همچون تمسک ایمان و قدرت عقیده، صبر، مدارا، شدت و قاطعیت، رجزخوانی، شعار، استفاده از سمبل‌ها، آگاهی و بصیرت، عوامل استخباری و جاسوسی، اخلاص در عمل، خطبه و سخنرانی و غیره را می‌توان نام برد

سوابق پژوهشی موضوع:

باتوجه به اطلاعاتی که کسب شده این موضوع در گستره‌ی آموزه‌های علوی و سیره‌ی آن حضرت به صورت اختصاصی مطرح نشده است و تحقیقات متفرقه‌ای در زمینه جنگ روانی و تبلیغاتی، از یک دهه قبل آغاز گشته است. از منظر امام علی علیه السلام می‌توان نگرشی ضابطه مند به جنگ روانی و تبلیغاتی داشت. لذا بایسته است باتوجه به سیره‌ی عملی امام علی علیه السلام، راه‌کارها و شیوه‌های نو ارائه داد.

بیان روش و مراحل انجام کار تحقیق:

روش گرد آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای می‌باشد، دراین تحقیق سعی خواهد شد داده‌ها بر اساس روش توصیفی گردآوری گردد و سپس اطلاعات به دست آمده در قالب دیدگاه‌های گوناگون طبقه بندی شده و در نهایت با توجه به معیار آموزه‌های دینی به تحلیل و داوری پرداخته می‌شود.

فصل اوّل:

کلیات

بخش اول:

مفهوم شناسی جنگ

جنگ در لغت:

الحرب، جمع حُرُوب؛ به معنی جنگ است؛

«وَقَعَتْ بَيْنَهُمْ حَرْبٌ»: یعنی میان آن‌ها جنگ افتاد. این واژه، مؤنث است و گاهی مذکر نیز به کار

برده می‌شود؛

«رَجُلٌ حَرْبٌ»: مرد دلیر و جنگجو؛

«الْحَرْبُ الْأَهْلِيَّةُ»: جنگ داخلی که میان مردم یک کشور پدید می‌آید؛

«دَارُ الْحَرْبِ»: سرزمین دشمنان و یا کشورهای مشرکین است که بین مسلمانان و آن‌ها، صلح،

منعقد نشده است.

واژه‌ی حرب، تقریباً معنایی مساوی با مفهوم جنگ، در زبان فارسی دارد.

نویسنده‌ی لسان‌العرب می‌گوید:

«الْحَرْبُ: نَقِيضُ السَّلْمِ، أَنْثَى، وَ أَصْلُهَا الصَّفَّةُ كَأَنَّهَا مُقَاتَلَةٌ حَرْبٌ، هَذَا قَوْلُ السِّيرَانِي، وَ تَصَغِيرُهَا حَرْبٌ»

بغیر هاء

هم‌چنین در معنای واژه‌ی حرب می‌نویسد:

«رَجُلٌ حَرْبٌ وَ مِخْرَبٌ، بَكْسَرِ الْمِيمِ، وَ مِخْرَابٌ: شَدِيدُ الْحَرْبِ، شُجَاعٌ وَ قَيْلٌ: مِخْرَبٌ وَ مِخْرَابٌ: صَاحِبُ

حَرْبٍ وَ قَوْمٌ مِخْرَبَةٌ وَ رَجُلٌ مِخْرَبٌ أَيْ مُحَارِبٌ لِعَدُوِّهِ وَ فِي حَدِيثِ عَلِيٍّ، عَلَيْهِ السَّلَامُ: "فَابْعَثْ عَلَيْهِمْ رَجُلًا

^۱. كراع النمل، المنجد في اللغة، ريشه‌ی حرب.

^۲. العظیم آبادی، ابوالطیب، قاموس المحيط، باب باء، فصل حاء.

مِخْرَبًا^۱، أَى مَعْرُوفًا بِالْحَرْبِ، عَارِفًا بِهِ^۲» مرد جنگ، یعنی شجاع، و محرب و محراب یعنی صاحب جنگ و «و قوم مِخْرَبَةٌ و رَجُلٌ مِخْرَبٌ»: یعنی جنگیدن با دشمن خود.

در حدیثی از امام علی علیه السلام است که فرمودند: «مرد دلیری را به سوی آنان روانه کن». منظور، کسی است که به جنگ شهرت دارد و فنون آن را می‌داند.^۳
در المفردات فی غریب القرآن آمده است:

«الْحَرْبُ مَعْرُوفٌ، وَ الْحَرْبُ: السَّلْبُ فِي الْحَرْبِ ثُمَّ قَدْ سُمِّيَ كُلُّ سَلْبٍ حَرْبًا، قَالَ: وَالْحَرْبُ فِيهِ الْحِرَابُ، وَ قَالَ: وَ الْحَرْبُ مُشْتَقَّةُ الْمَعْنَى مِنَ الْحَرْبِ وَ قَدْ حُرِبَ فَهُوَ حَرِيبٌ، أَى: سَلِيبٌ، وَ التَّحْرِيبُ: إِثَارَةُ الْحَرْبِ، وَ رَجُلٌ مِخْرَبٌ، كَأَنَّهُ آلَةٌ فِي الْحَرْبِ، وَ الْحَرْبَةُ: آلَةٌ لِلْحَرْبِ مَعْرُوفَةٌ، وَأَصْلُهُ الْفِعْلَةُ مِنَ الْحَرْبِ أَوْ مِنَ الْحِرَابِ، وَ مِحْرَابُ الْمَسْجِدِ قِيلَ: سُمِّيَ بِذَلِكَ لِأَنَّهُ مَوْضِعُ مُحَارَبَةِ الشَّيْطَانِ وَ الْهَوَى، وَ...»^۴

"الْحَرْبُ یعنی جنگ که معروف است، اصل واژه حرب، تاراج، غارت و ربودن غنائم در جنگ است، سپس هر تاراجی، حرب نامیده شده، اشتقاق معنی حرب- یعنی کارزار و ربودن و خشمگین شدن از مصدر الحرب است.

«و قد حُرِبَ»: یعنی او (حریب) یا غارت زده شده.

«تَحْرِيبٌ»: آتش جنگ افروختن است.

«رَجُلٌ مِخْرَبٌ»: مرد بسیار جنگجوی، مثل این که خود ابزار یا وسیله‌ی جنگ است.

«الْحَرْبَةُ»: یعنی خنجر، که وسیله‌ای معروف برای جنگیدن است و اصلش بر وزن فَعْلَةٌ از حرب یا

حراب است و محراب مسجد را برای این، محراب می‌گویند، که جایگاه محاربه و مجاهده، با شیطان و هوای نفس است.^۵

در المنجد آمده است:

«حَرْبُ الرَّجُلِ أَى سَلْبُهُ الْمَالُ وَ تَرَكَهُ بِلَا شَيْءٍ»^۶

به طور کلی واژه‌ی حرب و محاربه، هشت بار در قرآن در معانی زیر به کار رفته است.

۱. نهج البلاغه، خطبه‌ی ۱۳۴، در این رساله متن عربی نهج البلاغه از صبحی صالح و ترجمه، از محمد دشتی استفاده شده است.

۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱، ص ۳۰۳.

۳. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، ص ۲۲۶.

۴. مهیار، رضا، فرهنگ ابجدی، ص ۳۲۴.

الف) کافر شدن: خداوند در آیه‌ای می‌فرماید:

«فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلُمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ»^۱

"و اگر [چنین] نکرديد، بدانيد به جنگ با خدا و فرستاده وی، برخاسته‌ايد و اگر توبه کنید، سرمایه‌های شما از خودتان است. نه ستم می‌کنید و نه ستم می‌بینید."

ب) به معنی کارزار، جنگ و مقاتله: خداوند متعال در آیه‌ی زیر می‌فرماید:

«فَإِمَّا تَنْفِقْنَهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَدَّكُرُونَ»^۲

"پس اگر در جنگ بر آنان دست یافتی با [عقبوت] آنان، کسانی را که در پی ایشانند، تار و مار کن، باشد که عبرت گیرند."

هم‌چنین در آیه‌ای دیگر می‌فرماید:

«وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَكَيْلُفٍ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ»^۳

"و آن‌هایی که مسجدی اختیار کردند که مایه‌ی زیان و کفر و پراکندگی میان مؤمنان است، و [نیز] کمین‌گاهی است برای کسی که قبلاً، با خدا و پیامبر او به جنگ برخاسته بود، و سخت سوگند یاد می‌کنند که جز نیکی قصدی نداشتیم. و [الی] خدا گواهی می‌دهد که آنان قطعاً دروغگو هستند." که در این آیه، ساختن مسجد ضرار، توسط منافقین به عنوان اعلان جنگ، با خدا و رسول اکرم صلی الله علیه و آله بیان شده است و در باب مبارزه‌ی با کفار نیز، کلمه‌ی حرب، به معنی جنگ و کارزار به کار رفته است.

ج) محراب مسجد: اصل آن، به معنی بهترین محلّ مجلس است و به مسجد نیز محراب گویند.^۴ در آیه‌ای از سوره ص، می‌فرماید:

«وَهَلْ أَتَاكَ نَبْوًا الْخَضْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ»^۵

"و آیا خبرِ دادخواهان - چون از نمازخانه [او] بالا رفتند - به تو رسید؟"

^۱ بقره / ۲۷۹؛ لازم به ذکر است که برای ترجمه‌ی آیات، از ترجمه‌ی محمد مهدی فولادوند استفاده شده است.

^۲ انفال / ۵۷.

^۳ توبه / ۱۰۷.

^۴ قرشی، سیدعلی اکبر، قاموس قرآن، ج ۲، ص ۱۱۵.

^۵ ص / ۲۱.

د) محاربه به معنای جنگیدن و مقاتله کردن: خداوند می‌فرماید:

«إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ»^۱

"سزای کسانی که با [دوستداران] خدا و پیامبر او می‌جنگند و در زمین به فساد می‌کوشند، جز این نیست که کشته شوند یا بر دار آویخته گردند یا دست و پایشان در خلاف جهت یکدیگر بریده شود یا از آن سرزمین تبعید گردند. این، رسوایی آنان در دنیاست و در آخرت عذابی بزرگ خواهند داشت." که این آیه، حاکی از آن است که محاربه به معنای قتال و جنگ می‌باشد."

جنگ در اصطلاح:

جنگ، قدیمی‌ترین و ابتدایی‌ترین وسیله‌ی حل اختلاف جوامع بشری است که در عصر شکوفایی تمدن بشر، نیز به عنوان مهم‌ترین و رایج‌ترین وسیله‌ی حل اختلاف ملت‌های قرون معاصر می‌باشد. درباره‌ی جنگ نیز، همانند سایر مفاهیم، تعریف‌های مختلفی بیان شده است که هر یک بیانگر نگرش خاصی، به جنگ است.

تعریف ماده‌ی «جنگ»، برخورد مسلحانه، بین دو یا چند کشور است.

«جنگ»، به معنای آزمون نیرو، با استفاده از اسلحه، بین ملت‌ها (جنگ با نیروهای خارجی) یا گروه‌های رقیب در داخل یک کشور (جنگ داخلی)، نیز تعریف شده است. برخی، «جنگ»، را مبارزه‌ی مسلحانه بین کشورها یا مردم یک کشور، برای رسیدن به هدف‌های سیاسی و اقتصادی تعریف می‌کنند.

گاستون بوتول، جامعه‌شناس فرانسوی، در این باره چنین می‌گوید: «جنگ، مبارزه‌ی مسلحانه و خونین بین گروه‌های سازمان یافته است و به طور خلاصه می‌توان گفت که جنگ، شکلی از خشونت است که خصلت اساسی گروه‌های درگیر و روش‌های به کار رفته در آن، نظم و سازمان یافتگی است. به علاوه، جنگ از نظر زمانی و مکانی محدود و مقید به قواعد حقوقی است که بر حسب زمان و مکان به شدت متغیرند. آخرین ویژگی جنگ، خونین بودن آن است، زیرا اگر جنگ به نابودی انسان‌ها نیانجامد، تنها برخورد یا تهدید متقابل خواهد بود.»^۲

^۱. مائده / ۳۳.

^۲. مدیریت مطالعات و برنامه ریزی آموزشی، جنگ روانی، ص ۵۷.

ابن خلدون در باره‌ی جنگ می‌گوید: «باید دانست که انواع جنگ‌ها و زد و خوردها، از نخستین روزگاری که خداوند، مردم را آفریده است، پیوسته در میان آنان روی می‌داده است و اصل آن از کینه‌توزی و انتقام گرفتن یکی از دیگری سرچشمه می‌گیرد و آن وقت، وابستگان و خداوندان عصبیت هر یک از دو دسته‌ی پیکار کننده، به هواخواهی و تعصب وی برمی‌خیزند. پس هنگامی که بدین سبب دو گروه به نبرد با یک دیگر برانگیخته شوند و در برابر هم بایستند، یکی از آن دو، به قصد انتقام جویی برمی‌خیزد و دیگری آماده‌ی دفاع می‌شود و در نتیجه جنگ روی می‌دهد و این خوی، در میان بشر، طبیعی است، چنان‌که هیچ ملت و طایفه‌ای دیده نمی‌شود که از آن بی‌بهره باشد و سبب این انتقام جویی، بیش‌تر غیرت و رشک و تفاخر بر یک دیگر یا تجاوز و یا خشم گرفتن بر گروهی، در راه خدا و دین او، و یا برانگیخته شدن در راه حفظ تاج و تخت و کوشیدن برای بنیان نهادن و استحکام آن است.

گونه‌ی نخستین، اغلب عبارت از جنگ‌هایی است که میان قبایل مجاور و عشایر هم چشم و رقیب روی می‌دهد و نوع دوم، یا تجاوز، بیش‌تر بر هجوم ملت‌های وحشی که در دشت‌ها و بیابان‌های خشک به سر می‌برند، اطلاق می‌شود، مانند عرب، ترک، ترکمان، کردها و مانند آن‌ها، چه آن‌ها اقوامی هستند که روزی خویش را در پرتو سر نیزه‌های خود به دست می‌آورند و معاش خود را از فراهم آورده‌های دیگران باز می‌ستانند و هر ملتی که به دفاع از کالای خود برخیزد و آنان را از دستبرد، ممانعت کند، به وی اعلان جنگ می‌دهند. آن‌ها هیچ هدف (بلند) از قبیل رسیدن به جاه یا به دست آوردن تاج و تخت ندارند، بلکه یگانه منظور ایشان از تجاوز، غلبه یافتن بر مردم برای به چنگ آوردن ثروت‌ها و کالاهای آنان است.

قسم سوم، همان است که در شریعت اسلام از آن به کلمه «جهاد»، «جنگ مقدس» تعبیر می‌کنند. نوع چهارم، جنگ‌های دولت‌ها با گروه‌هایی است که بر ضد آن‌ها قیام می‌کنند و مردم را به نافرمانی نسبت به دولت بر می‌انگیزند.

این‌ها چهارگونه از اقسام جنگ‌ها است که دو قسم اول و دوم، را می‌توان جنگ‌های ستمکاری و فتنه‌انگیزی، و دو گونه‌ی دیگر را جنگ‌های عادلانه و جهاد (یا جنگ مقدس) خواند.^۱ بنابراین ابن خلدون رابطه‌ی انسان با انسان را با توجه به تجاوزگری ذاتی انسان تبیین می‌کند. به نظر وی خوی تجاوزگری، تهدیدی برای اصل نظام تعاون و معیشت انسان است.

۱. ابن خلدون، عبد الرحمن، مقدمه ابن خلدون، ترجمه‌ی محمد پروین گنابادی، ج ۱، ص ۵۱۹.